

164. Kapospula, főút Dombóvár-Pula között futó főút É-i oldala**(KÖH: 92297)****(Tolna megye) Ő, U, Ró**

A településen a Dombóvár és térsége ivóvízminőség-javító program tárgyú projekt kivitelezése során, a Dombóvár és Pula között futó főút É-i oldalán húzott vízvezeték nyomvonalán több helyen egészen apró téglatörmelék, paticsdarabot, illetve őskori edénytöredékeket találtunk. A közművek között, közvetlenül az út szélén, magánterületen húzott árokban a kivitelezéssel párhuzamosan csak a régészeti jelenségek megfigyelésére volt lehetőség, amit 2014. október 30-án végeztünk. Az árok végig megnyesett oldalában szinte mindenütt másodlagos helyzetben lévő régészeti leletek voltak, amelyeket valószínűleg a nyomvonal felett lévő domboldalról mosott le az eső a vastag iszapfeltöltődéssel együtt. A leletek egyértelműen őskori, illetve római kori lelőhely közvetlen közelségére utaltak. Az árok aljában, ahol értékelhető leletanyag, beásás megfigyelhető feltja került elő, külön objektumszámmal láttunk el és mérőállomással pontosan bemértük. Összesen 11 kisebb objektumot tudunk dokumentálni. A kézzel készített őskori edények az úkőkori lengveli kultúra idejére, a kisebb tégladarabok, korongolt kerámiák a római korra keltezhetők.

SZABÓ GÉZA

165. Kaposvár, Kaposszentjakabi bencés apátság (KÖH 40006)**(Somogy megye) Ő, B, Ró, Kö Á, Kk**

A kaposszentjakabi (korábban zselicszentjakabi) monostort 1061-ben Győr nembeli Ottó alapította. Az átiratban fennmaradt alapítólevélből tudtuk, hogy a terület már ekkor is lakott volt, egy „szerfőlött régi” templom maradványai is álltak a területen. Az apátság jelentős birtokokkal rendelkezett, 1392-ben búcsúengedélyt kapott. Az 1508-as bencés vizitáció idején az apáttal együtt hat szerzetes élt az akkor még jó állapotban lévő épületegyüttesben. A szerzetesek elhagyták a monostort 1543-ra, katonák érkeztek a helyükre, majd Kaposvárral együtt török kézbe került. A visszafoglaló háborúk után már nem települt újjá, maradványait részint elhordták, részint föld alá kerültek.

A maradványokat 1960–1966 között, Nagy Emese vezetésével tárták fel, ekkor a helyenként több méter magas falakat kibontották, meghatározták a templom alaprajzát, ugyanakkor jelentős területek kutatatlanok maradtak, a dokumentáció sem terjedt ki egyforma részletességgel mindenre, az egykori alapozások csak részben lettek dokumentálva. A különleges szerkezetű apátsági templom eredeti formájának rekonstruálására egymástól jelentősen eltérő elképzelések születtek.

Az elmúlt évtizedekben a helyreállított romterület, elsősorban az apátsági templom és környezete felújításra és részleges átalakításra szorult. A munka megkezdése előtt a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum feltárásokat folytathatott a területen. Újra feltártuk a templombelső 2013 őszén és 2014 áprilisában, valamint egy, a templom szentélyétől DK-re lévő, kisebb területet. Első lépésben eltávolítottuk az újkori visszatöltést. Ebben – mivel az 1960-as években nem használtak fémkeresőt – nagyszámú (főleg római) érmét és kisebb fémeletet találtunk. A visszatöltés alatt változó mélységben megmaradt – olykor igen vastag – középkori rétegek voltak, valamint összesen 53 (ebből a templom területén 38) sír vagy sírrészlet, amelyek közül az 1960-as években többet már részleteiben feltártak. A középkori jelenségek

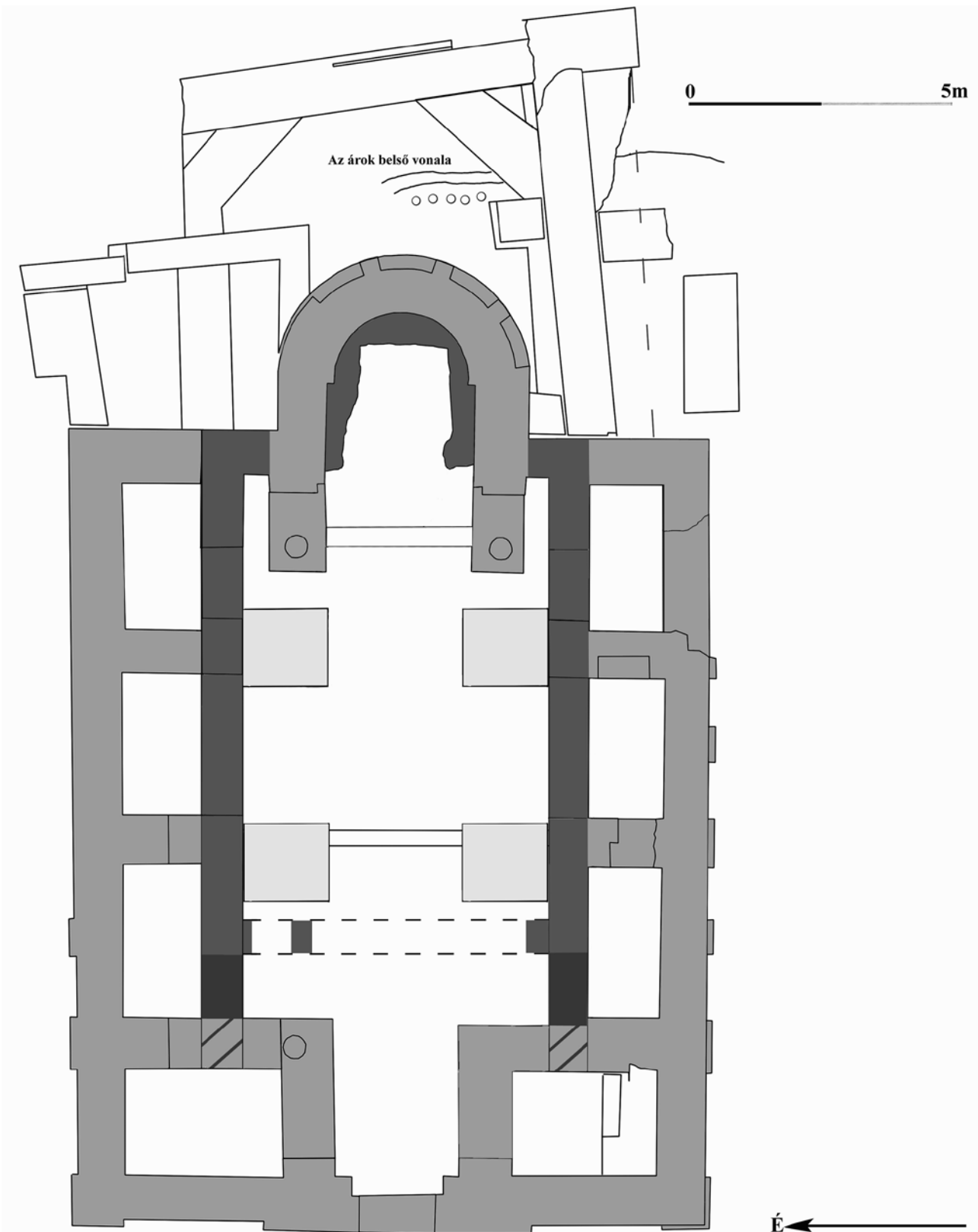
gazdag leletanyagú bronzkori objektumokat vágta. A római kori megtelepedésre a templom építésénél használt római téglák mellett érmék, kerámiatöredékek utaltak.

A feltáratlan részek kibontása mellett legfontosabb célunk az alapozások szisztematikus dokumentálása, és ennek segítségével a különböző korú falak lehetőség szerinti elkülönítése volt. A feltárás folyamán megfigyelt alapfalak közül jól elkülöníthető volt egy sekély, a felszíntől 60–80 cm-re mélyülő alapozás. Az alapozási árok alján, 40–45 cm magasságig, két-három sorban egymásra tett, 20–60 cm-es megmunkálatlan kövek feküdtek, amelyek között nem, vagy csak minimális mértékben volt habarcs. A kövekre nagy méretű, 40–50 cm hosszú, 8–10 cm vastag téglákból három-négy sort falaztak. Úgy vélem, ezeket az alapozásokat az alapítólevélben említett, az apátsági templom alapításakor romosan álló templomhoz kapcsolhatjuk. Ilyen alapozásokat figyeltünk meg a ma romjaiban látható templombelső, 80–85 cm vastag falai alatt, a templom K-i falától az ÉNy-i és DNy-i zárt helyiségek középső részéig terjedő párhuzamos szakaszon, a templom K-i falának belső részén, az apszis két oldalán is. Utóbbiak kétségtelenül együtt épültek a hosszanti falakkal, azok „fordulnak be”. Az apszisban töredékesen, ám jól rekonstruálhatóan került elő a korai épület négyzetes szentélyének alapozása. Azonos szerkezete alapján jól köthető a többi hasonló alaphoz, csupán az új szentély falai választják el azoktól. Az így kirajzolódó templomnak legjobban a Ny-i fala sérült. Ez a későbbi templom belsejébe került, így a templombelső temetkezési szinte teljesen megsemmisítették. Megmaradt azonban egykori ÉNy-i és DNy-i falforduló indítása, a templom belsejének bontásakor pedig a fal É-i szakaszából tártunk fel egy félméteres részletet – gyakorlatilag két nagy követ, amelyek kijelölik az épület egykori Ny-i végét.

A templom egyenes szentélyzáródású, nagyjából 12,5 m hosszú, 7,5 m széles egyhajós épület volt. A felmenő falaiból is azonosíthatóak szakaszok, amelyeket felhasználtak az apátsági templom építéskor. Azonosításukat jellegzetes építőanyaguk teszi lehetővé: az alapozás köveire épülő téglasorok téglái jóval nagyobbak, vastagabbak és világosabb árnyalatúak, mint a később beépítettek. Hasonló téglákat a felmenő falakban csak ezek felett az alapozások felett, elsősorban az egykori templom É-i falán találtunk. A folyamatos 20. századi helyreállítások alkalmával a téglák nem mindig az eredeti helyükre kerültek, de így is jól elválik egy-egy ilyen szakasz az ÉNy-i zárt félke közepétől K-re, valamint az egykori templom ÉK-i részén.

A templomtól K-re egy nagyméretű árok részletét tártuk fel. Mivel a késői rombolások miatt csak a mai felszíntől 2,5–3 m mélyen jelentkezett, az 1960-as években nem érték el. Mi is csak 3,5–4 m mélységig tudtuk követni. Betöltésének felső részét egy visszatemetés rétege alkotta, alatta a természetes feltöltődésben, őskori és római kerámia, római pénzec, tégladarabok, és egy aranyfüggő mellett hullámvonal-kötegdíszes kerámiát találtunk. Az objektumot a feltárt szakaszon falazott téglasírok és későbbi falak metszik. Az árok belső oldalán cölöpök sorakoztak.

Az alapozások és a falmaradványok jó részét az apátsági templomhoz kapcsolhatjuk. A 98–110 cm vastag falak alapozásai kb. 100–140 cm mélységűek voltak. A kiásott alapárkot téglákkal és kövekkel töltötték meg, majd habarccsal öntötték le, az alapozást végül a lábazatnál három fekvő, vagy egy ferdén álló téglasorral zárták le. Ilyeneket találunk nagyjából mindenhol a templom külső falainál és az ezekből induló É–D-i irányú kis falak is így vannak alapozva. A habarcszásuk folytatódó, láthatóan egyszerre készülnek, tehát a templom két oldalán sorakozó félig zárt terek – ha nem is mai formájukban – egyidősek a külső határoló

Kaposvár, Kaposzentjakabi
 bencés apátság.
 A templom azonosított
 építési periódusai.
 Nagy Emese 1964-es térképének
 felhasználásával

- A korai templom alapozása
- A XI. századra keltezhető alapozás
- Késői hozzáépítés

falakkal. A Ny-i oldalon a hasonló alapozások két toronyszerű téglalapot rajzolnak ki. A felsorolt falszakaszok folytatóságok, egyszerre, a régi templom alapjaihoz épültek, annál egyértelműen későbbiek. K-en a szentély a régi falakhoz csatlakozik, azokat részben rombolja is, nem kapcsolódik közvetlenül a többi vele egykorú falhoz, de itt is ugyanazt az alapozást találjuk.

Nagyon hasonló szerkezetű, 120–130×160–80 cm nagyságú alapozás van a szentély előtt lévő faragott oszloplábazatok alatt is. Közöttük és a szentélyfal alapozása között csak egy kis rés van, utóbbinál némileg sekélyebbek és talán valamivel szabályosabban rakottak is, de alapozásuk alapvetően azonos, az apró eltérések talán az építés folyamatával magyarázhatóak. A faragott oszloplábazatok így az alattuk lévő alapozások mellett a fentebb bemutatott falakat is keltezhetik.

A templom közepén lévő, egyfajta középteret kijelölő, egymástól 230–250 cm-re lévő 170×160 cm kiterjedésű nagy pillér-alapok közel 2 m mélyek. Alapozásuk igen jó minőségű: szabályosan rakott, habarccsal összefogott és leöntött kváderekből állnak. A kövek közötti réseket apró téglatörmelékekkel tömték be. Az általunk feltárt részen régészeti jelenséget nem vágtak. Szorosan a korai templom falai mellé épültek, de azoktól jellemben nagyon eltérnek. A régi templom falai mellett maradtak meg a 20. századra, az apátsági templom belső, É–D-i irányú falai is ezekhez csatlakoztak. Tehát ha esetleg nem is utóbbiakkal együtt épültek, mindenképpen figyelembe vették és felhasználták ezeket. A nyugatabbra lévő pilléralapok között sekély alapozás fut, amely alig 16–18 cm mélyen maradt meg, 40–44 cm vastag, talán a kórusrekesztő helyét jelöli. A pillérekhez hasonlóan később visszabontották, a most felül lévő rész 20. századi visszaépítés. A késő középkori átépítés miatt a szentély előterének korai formájáról keveset tudunk, az oszlopalapok feltehetően diadalívet tarthattak.

A 18,5×12,5 m-es apátsági templom építéséhez felhasználták a korábbi templom maradványait. Az épületnek feltehetően Ny-i toronypárja és K-i félköríves apszisa volt. A középső részen egy keresztirányú, egybefüggő tér nyílt a négy nagy pillér között, amelyek kupolát vagy kis tornyot tarthattak. A templombelső négy sarkában egy-egy félig zárt tér volt, bejáratuk a templombelső fele eső falak Ny-i részén nyílt, felettük karzat lehetett.

A szentélytől DK-re folytatott kutatás során egy, agyagba rakott téglából álló, vastag alapozásmaradványt tártunk fel. A hozzá tartozó felmenő falnak már csak egy kisebb, Ny-i szakasza áll. Úgy vélem, eredetileg egy, a templomhoz feltehetően még az Árpád-korban hozzátoldott épület alapozásához tartozik, amely K-en a domb aljától induló, Nagy Emese által – valószínűleg tévesen – pinceként meghatározott, boltozatos helyiséghez csatlakozik. Jól érzékelhetően annak faláig tart, egy épületsort alkothattak, a D-i fala valahol a mostani kerengő É-i szárnyának D-i falánál lehetett. A 14–15. század fordulóján kiépülő gótikus kolostornál korábbi épületről van szó, hiszen legkésőbb ez utóbbi megépülésekor már jórészt el kellett bontani. Úgy vélem, ha nem is a legkorábbi, de még az Árpád-korban kiépülő, a templomhoz képest kissé elfordított, DNy-ra tájolt helyzetű kolostorszárny nyomát találtuk meg.

Az 1060-as években épült monostortemplomot később, újabb falszakaszokat építve átalakították. A tornyok és az eredetileg a korábbi templomhoz kapcsolható, sekélyebben alapozott belső falak között, azokkal nem kötésben lévő, egyértelműen későbbi alapozások vannak. Ezek az alapozások 70–80 cm mélyek, habarcsba rakott téglából állnak, de az É-i oldalon lévő alap felső része töredékes téglából épült. Tehát csak későn alakultak ki a

templom Ny-i felének É-i és D-i falánál lévő zárt fülkék, a tornyok eredetileg nem kapcsolódtak a tőlük K-re lévő belső falakhoz. Ezeket később húzták el a tornyokig, azokba bekötve, az épületrészt átalakítva. A falakon látszik is itt egy elválás. Elképzelhető, hogy az átalakítás a boltozathoz kapcsolódik, főleg ha az a belső falakra, a karzatokra támaszkodott. Legkésőbb ekkor meg kellett nyitni az így kialakuló Ny-i fülkék K-i, rövid oldalán lévő bejáratokat.

Ezek alapján a templom késői korszakában egy „hagyományos”, hosszanti elrendezésű, gótikus stílusban beboltozott épület lehetett. A belsejében álló pillérek és az általuk tartott kupola vagy torony ekkor már elbontásra kerültek, a 60-as évek ásatási beszámolója alapján a padlót lesüllyesztették, a szentélyt megemelték, elé lépcsőt alakítottak ki. (*Az illusztrációt lásd a 86. oldalon!*)

A műemléki helyreállítás is jelez három falszakaszt, amelyekről megállapítottuk, hogy valószínűleg egy megkezdett, de végül nem megépített poligonális szentély nyomai. A szentélytől É-ra egy helyiség látható, amely jelen formájában a 14–15. század előtt nem alakulhatott ki. A templomhoz képest, a környező kolostorépületekhez hasonlóan, ferdén tájolt K-i fala ráépült az említett poligonális szentélyre.

A dombra az apátsági templom építése előtt is temetkeztek, hiszen az utóbbi falai többször metszenek sírokat. A régi templom falai alatt nem, de azokhoz közel, akár fél m-re is kerültek elő sírok. Az alapítólevél szerint 1061-ben laktak az akkor már elhanyagolt, pusztán álló templom mellett, feltételezhetjük, hogy a temetkezések a templom részleges pusztulása után is folytatódtak. Feltehetően az apátsági templom építése utáni időszakra keltezhetünk több falazott téglasírt. Ezeket mélyre ásták, sorokat alkottak, az általunk feltárt részen a korai templomhoz kapcsolható árkot metszik, de ezen kívül minden fiatalabbnáluk. A templomba évszázadokig temetkeztek, a sírok egymást rombolták, úgy tűnik az épület pusztulása után is temetkezőhelyül szolgált.

A templom ma látható, magasabban álló falai legalább három építési periódus nyomait őrzik. Nem csak az alapítás előtt itt álló épület maradványainak felhasználása, de a későbbi átalakítások is jelentősen módosították formáját. A kolostor területén nyitott kis szelvényben feltárt, egymást többszörösen metsző falszakaszok a kolostorépületek többszöri átépítéséről tanúskodnak.

Munkatársak: Nyári Zsolt, Stunya Péter és Cserép Tamás.

MOLNÁR ISTVÁN

166. Katymár, Járás-földek (KÖH 87827)

(Bács-Kiskun megye) A, Á, Kú

A Felső-Bácskai Ivóvízminőség-javító program – vízellátó vezeték beruházás előzetes régészeti dokumentációja készítéséhez kapcsolódóan, 2014. október 20-án Madaras és Katymár külterületén végeztünk terepbejárást.

Katymár határában, a terepbejárást során, egy korábban ismeretlen régészeti lelőhelyet: *Járás-földek (KÖH 87827)* és 2 régészeti érdekű területet (Katymár, RÉ1, Katymár, RÉ2) regisztráltunk, melyekről avar kori, Árpád-kori és kora újkori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk.

Munkatársak: Bottyán Katinka, Hrabák Zita, Kovács Sándor, Szabados György.

HARKAI ISTVÁN